

FARMAKOGNÓZIAI HÍREK

Független hírújság (megjelenik negyedévente)
ALAPÍTVÁ: 2006-ban (PTE GYTK Farmakognóziai Intézet)

2024. JÚNIUS, XIX. évf. 69. szám

ISSN: 2060-138733

Tartalom

RÉGMÚLT IDŐK KINCSESTÁRA	
Kossuth és a botanika	
Kapronczay Katalin.....	1
KÖNYVISMERTETŐ	
Minka és a varázskristályok	
Bencsik Tímea.....	4
Kneipp és a balneoterápia	
Szabó László Gy.....	5
KÍNAI GYÓGNÖVÉNYEK HAZÁNKBAN	
<i>Scutellaria baicalensis</i> Georgi – bajkái csucsóka	
Farkas Ágnes.....	6
CHINESE MEDICINAL PLANTS	
<i>Scutellaria baicalensis</i> Georgi – Chinese / Baikál	
skullcap, Huangqin	
Wu Fanwu, Wang Sitong.....	7
HALLUCINOGÉN NÖVÉNYEK	
A mexikói hajnalka	
Csikós Eszter.....	8
Bemutkozik a PTE GYTK Farmakognóziai Intézet	
Etnofarmakobotanikai Kutatócsoportja	
Papp Nóra.....	10
KUTATÁSI EREDMÉNYEK BEMUTATÁSA	
Magyarországi fajtamézék azonosítása, antioxidáns	
kapacitása és az ennek háttérében álló hatóanyagok	
vizsgálata	
Agócs Attila, Farkas Ágnes, Balázs Viktória L.....	12
ILLÓOLAJOK ÉS AROMATERÁPIA	
A kurkuma illóolaja	
Balázs Viktória L.....	14
MEGEMLÉKEZÉS	
Jávorka Sándor nyomán – Emlékezés Pifkó Dániel	
botanikus-tudománytörténész főmuzeológusra	
Szabó László Gy.....	16
BESZÁMOLÓ	
ICSB 2024 és WOCMAP VII	
Balázs Viktória L., Horváth Györgyi.....	19
RECEPT	
Egusi leves (nigériai recept).....	20

RÉGMÚLT IDŐK KINCSESTÁRA

Kossuth és a botanika

A *Természettudományi Közlöny* 1894. évi kötetében – halála alkalmával, tiszteletadásul - hozta nyilvánosságra *Kossuth Lajos* azon leveleinek válogatott gyűjteményét, amely a „turini remete” természettudományos érdeklődését, autodidakta módon szerzett, mindazonáltal figyelemre méltó ismereteit tárja az utókor elé.

Kossuth a természettudományok iránti érdeklődésének kialakulását így fogalmazta meg a *Természettudományi Társulatnak* – *Szily Kálmánnak* és *Balogh Kálmánnak* – írott levelében

„Boldogok, akik szeretik a természetet, megtalálják, és csak azt fogják megtalálni a csapások napjaiban. Kerestem a természetet csodás nyilatkozványainak tanulmányozásában, a végtelenség világaitól a lábom alatti porszemig. Nagyon keveset tudok, de e kevéssel is többet találtam, mint a mennyit keresék. Csak vigasztalást kerestem, de lelki kincset is találtam, melynek becsével semmi sem mérkőzhetik. És a mióta ezt fellelém, életemet nem érzem oly örömtelen ridegnek, mint a minővé azt emberek tevék.”

1. kép. „Kossuth tövis” (*Xanthium spinosum*)
(Forrás: Krzysztof Ziarnek, Kenraiz, CC BY-SA 4.0, via Wikimedia Commons)

Fűzzük hozzá, hogy ebben a levélben kéri tagfelvételét a *Természettudományi Társaság*ba.

Kossuth természettudományos érdeklődése széles körű volt, foglalkozott kémiával, földtudományokkal, ismerte a korabeli geológiai irodalmat, érdekelte a csillagok világa, saját teleszkópján megfigyeléseket is végzett, de mindenekelőtt a botanika állt érdeklődése középpontjában. Turin közeli házáat nagy kert vette körül, amelynek növényeit maga gondozta, sőt üvegházat is építtetett.

Az 1867–1884 közötti években rendkívüli energiával gyűjtötte a növényeket, botanizált, a legaktívabb életének 68–71. éveiben volt. Fáradhatatlanul hegyet mászott, bejárta az északolasz Alpokat és Appennineket. 70 éves korában még a növényekért mászta meg a Mont Cenist és a Mont Blancot. Saját gyönyörűségére gyűjtötte a növényeket, amelyekből herbáriumot készített, a növényeket gondosan lepréselte és herbáriumi lapokra ragasztotta.

A herbárium azonban személyes gyűjtésén túlmenően szép számmal tartalmazza a cserébe, ajándékba kapott növények szárítmányait is, ugyanis neves hazai botanikusokkal, botanika iránt érdeklőkkel állt kapcsolatban, ezt levelezése, feljegyzései egyaránt tanúsítják. Szoros kapcsolatban állt például *Herman Ottó*val, aki több alkalommal személyesen is felkereste Kossuthot. A botanikusok közül *Janka Viktorral* (1837-1890), *Kanitz Ágostonnal* (1843-1896) és *Szontagh Miklóssal* orvos-botanikussal volt folyamatos kapcsolatban levelezés útján. Janka Viktortól és Szontagh Miklóstól nagyobb mennyiségű növényt kapott.

A több mint négyezer lapból álló herbárium két 16 rekeszes szekrényben Turinban, dolgozószobájában állt. A herbárium növényeit dobozokban, beszámozva, családok szerint ábécébe rendezte. A herbáriumi lapjaira írta szép kalligrafikus betűkkel a növények neveit és a családneveket magyarul és latinul. Sajnálatos módon, de a kor szokásának megfelelően nem jegyezte fel a növények gyűjtési helyét és idejét, csak néhány esetben tért el ettől. Egynéhány növéynél megjegyezte, hogy az hol honos, esetenként feljegyezte, hogy a herbáriumi példányt tavasszal vagy ősszel gyűjtötte.

A herbárium valódi különlegességének a gyűjteményi lapokra írott jegyzetek számítanak, amelyeket Kossuth a maga számára készített, tulajdonképpen botanikai elmélkedéseit tükrözik. Ezekből a feljegyzésekből megismerhetjük gondolatvilágát, botanikai ismereteit, azok forrását

2. kép. „Kossuth csillag” (*Portulaca grandiflora*)
(Forrás: Biswarup Ganguly, CC BY 3.0, via Wikimedia Commons)

és jellegét. Kijelentései nem mindig helyesek, de ezen nincs mit csodálkozni, hiszen nem volt megfelelő könyvtára, növényhatározója, amelyben tájékozódhatott volna. Legtöbbször *Barra István* (1805 – 1865), *Hazslinszky Frigyes* (1818-1896) és *Gönczy Pál* (1817-1892) műveire hivatkozott. Elénk tárul tájékozottsága, érdeklődése, de kritikai, vitázó szelleme is. Néhány kérdéskör különösen foglalkoztatta, ezek a növények megkülönböztetése, a növények rendszertani helye, a virágok színe, a növények vegyi összetétele, a növények hatóanyagai, gyógyító hatásuk, a néprajzi vonatkozások, a növényi termékek, a növénytermesztés stb.

A szakterminológia magyarítására irányuló törekvés a század jellemzője volt – minden tudomány vonatkozásában –, ezért nála is megtalálható a növénynevek magyarítására és magyarítására irányuló szándék. A magyar növényneveket többnyire elfogadta és átvette a rendelkezésére álló szakirodalomból, de sokszor kritizálta azokat. „Átkozott egy viszketegség ez az új meg új névfaragás”, írta a *Prismatocarpus speculum* növényről, de ennek ellenére nem egyszer ő adott magyar nevet, legtöbbször a tudományos latin nevek fordítását. Így született a *henye csengetyüke* (*Prismatocarpus speculum*), de említhetjük a *Mimosa muguensis* hangulatos, kedves magyar elnevezését: *érzike*, vagy az *Iris pumila* L.: *apró nőszirmom* – *leány-liliom* neveket.

Barra István – Pest megye egykori főorvosa – *Növénytan* (1841) c. munkája kelthette fel érdeklődését a növények gyógyító ereje és mérgező hatásának tanulmányozása iránt: „Érdeklődéssel lapozgattam Barra Magyar növénytanát is, érdeklődéssel mind azért, mert sokszor igen érdekes értesítést nyújtott a felől, hogy minő nézetek vannak egy-egy hazai növény gyógyereje s egyéb

tulajdonságai felől népünk közt szájhagyományilag elterjedve, mind azért is, mert növénygyűjteményem rendezésénél az otthon is honos növények magyar neveinek meghatározásában jó hasznát vehetém.”

Azonban nem hitt vakon a növények gyógyító erejében, gyakran kételkedett, kritizált:

„*Scrophularia nodosa* Lin. – Bodza Tákajak (Torokgyíkfű). Hajdan nagy hírben állt, sokféle bajban használt. Dr. Barra azt írja, hogy a régiiek s régebbi időkből még élve maradt öregek mint amuletet most is tartják. De utána teszi, hogy a neki tulajdonított gyógyerők még bizonytalanok. S ez aztán igaz. Én is a régi időkből itt veszett öreg vagyok, de nekem bizony nem amulett.”

„*Verbena officinalis* Lin. – Szaporafű Galambócz. Hajdan nagy hírben állott, s még most is van, ki gyökerét bájszernek hiszi. A babona évezredek óta szállongál. Egyiptomban Isis szent fűvének tartották s nehéz szüléseknél használták. Ma már tudva van, hogy legfőleg ugorkasavanyításhoz használható, de az *officinalis* nevet nem érdemli.”

„*Atropa belladonna* Lin. – Maszlagos nadragulya. Halálos mérge. Adott is neki népünk olyan neveket, hogy az ember háta borsószik tőlük: mérges cseresznye, dühösfű, veszettű, ördögbogyó, álmű, kóborító bogyó stb. De hasonszervi gyógyadagokban hatalmas orvosszer. Tapasztaltam. Különösen hat a szemre, kitágítja a pupillát.”

A Természettudományi Közlönyben nyilvánosságra hozott levelek közül a legtöbb botanikai vonatkozást az id. Szontagh Miklósnak (1843 - 1899) írott tartalmazza, amelyben összesen 53 növényről készített feljegyzését közli. Ezek közül az egyik:

„*Havasi iringó. Eryngium alpinum. Col d'Argentiére. Az iringó több faja nagy gyógyhírben áll. Nevezetesen az Eryngium campestre és maritimum gyökerét (melylyel candírozottan nagy vásár üzetik) Boerhaave minden diureticus szerek közt a leghatályosabbnak nyilatkoztatja. Ajánltatik havitisztulás felakadásában s béldugulásokban, különösen az epehólyagra s a májra hat. Hanem nagy kelendőségét tán mégis leginkább annak köszönhetik az árusok, hogy határozottan aphrodisiacusnak tartatik. Az ily szerek e szintoly élvsovár, mint satnyuló korban nagyon kapósak. Osztozik-e a szép havasi iringó e jó hírben nem tudom. A magyar nép az Eryngiumoknak furcsa neveket adott. Az Eryngium campestre-t ördögbordának, ördögrokolyának, átkozott számár tövisnek stb. hívja. Mi lehet ennek eredete?”*

Kossuth hagyatékát 1894-95-ben vette át a Nemzeti Múzeum fiától. Herbáriumát ma a Természettudományi Múzeum botanikai gyűjteménye őrzi, még az eredeti turini szekrényekben, könyvtárának kötetei az Országos Széchényi Könyvtár állományát gazdagítják. Könyvtára mintegy 2700 művet tartalmaz, ebből csak 50 tartozik a botanika tárgykörébe. Legszívesebben forgatta a következő könyveket: Diószegi – Fazekas: *Magyar Fűvészkönyv.* 1807; Gönczy: *Pestmegye viránya.* 1879; Barra: *Növénytan.* 1841; Hazslinszky F.: *Magyarhon edényes növényeinek fűvész kézikönyve.* 1872; Beythe András: *Fűvészkönyv.* 1595 (kéziratban); Steudel: *Nomenclator Botanicus.* 1824, 1840-41.; Csapó: *Új füves és virágos magyar kert.* 1775. (kézirati betétekkel); Lindley: *The vegetable Kingdom.* 1853. Botanikusaink közül Kanitz Ágoston és Janka Viktor küldte el neki néhány kéziratos dolgozatát.

Az utókor multhatatlan tiszteletét nem csupán a megszámlálhatatlan, Kossuth nevét viselő település, közterület, intézmény, társaság, kitüntetés, emlékmű stb. fejezi ki, de a botanika is csatlakozott ehhez a kultuszhoz a maga módján. Őt növényt neveztek el róla, ebből négy a népi megnevezés. A szúrós szerbtövist (*Xanthium spinosum*) Kossuth tövisnek is nevezik (1. kép), a betyárkóró (*Conyza canadensis*) neve Kossuth kóró. Az üdítő színpompában virágzó kerti dísznövény, a porcsin (*Portulaca grandiflora*) – egyébként Kossuth egyik személyes kedvence – további nevei: *Kossuth csillag, Kossuth virág, Kossuth rózsza* (2. kép). Debrecen környékén a *Sedum hybridum* sziklakerti pozsgás kis virágot Kossuthkának hívják (3. kép). Soó Rezsőnek köszönhető a fészkes virágzatú, honi „hölgyemál”

3. kép. „Kossuthka” (*Sedum hybridum*)
(Forrás: Bjoertvedt, CC BY-SA 3.0, via Wikimedia Commons)

elnevezése: *Hieracium Kossuthianum*, azaz *Kossuth-hölgymál*.

Kossuth emberi szerénysége nyilvánul meg, amikor a botanikával való kapcsolatáról, és herbáriumáról nyilatkozik. Leveleiben nem egyszer *gyűjteménykének* nevezi herbáriumát, saját magát kontár dilettánsnak és botanizálását *füvészkedési dilettantizmusnak*. Nyilvánvaló tévedései, esetleges hiányosságai ellenére herbárium és a hozzá fűzött magyarázatok a magyar tudománytörténet értékes emlékei.

Dr. Kapronczay Katalin
Simmelweis Orvostörténeti Könyvtár
kapryka@t-online.hu

Irodalom: KOVÁTS Dezső: Kossuth herbárium. in: Természet Világa (Természettudományi Közlöny) 1994, 125.évf. 11.sz. 521-523.p. – KOSSUTH Lajos levelei. in: Természettudományi Közlöny, 1894, 26.évf. 296. füzet, 171-229.p. – KOSSUTH Lajos levelei. in: Természettudományi Közlöny, 1876. 8. évf. 83. füzet, 291-292.p. – MOESZ Gusztáv: Kossuth Lajos és a botanika. in: Pótfüzetek a Természettudományi Közlönyhöz. 1915. 47. évf. 117-118. füzet. 1-26.p

KÖNYVISMERTETŐ

Minka és a varázskristályok

Mechler Anna: A virágtündérek titkai 6.
Manó Könyvek, 2024. Budapest, 66 oldal

Nagyon szeretem a modern mesekönyveket. Bár én klasszikusokon nőttem fel, és emlékeim szerint élveztem, mégis hálás vagyok a kortárs meseíróknak, hogy nekem nem boszorkányokról, félkezű királyfikról, és levágott fejű sárkányokról kell a kislányaimnak mesét olvasnom, hanem olyan témákról, amik az ő mindennapjaikból merített érdekes, tanulságos történeteket dolgoznak fel. Manapság már rengeteg témában szerezhettek mesekönyvekből hasznos ismereteket a gyerekek és a szüleik is. Nagyon gyakori témakör például az óvodai élet szépségei és nehézségei, az évszakok, ünnepek váltakozása, de találhatunk olyan könyveket is, amelyek életmódtanácsokkal látják el az olvasót (pl. miért fontos az alvás, fogmosás, egészséges táplálkozás), szakács- vagy barkácskönyvként is funkcionálnak, pszichológiai témákról (pl. barátságról, konfliktuskezelésről, elfogadásról, elmúlásról), járművekről, foglalkozásokról szólnak, vagy akár a környezetvédelemre, házimunkára, házi kedvencek gondozására koncentrálnak. Különös kedvenceim például a mesekönyvnek álcázott útikönyvek, amelyekből én is rengeteg hasznos tudást meríték egy-egy kirándulás előtt. Gyógynövényekkel kapcsolatban azonban viszonylag kevés mesekönyvet lehet találni. Mechler Anna meséit azért szeretem különösen, mert rengeteg hiteles szakmai adatot szokott a meséibe belecsempészni. Így van ez a 'A virágtündérek titkai' c. sorozattal is: mindig részletes pontossággal mutatja be az egyes

4. kép.

gyógynövények botanikai tulajdonságait és gyógyhatását, néha még hatóanyagait is.

Az idei év gyógynövénye a borsmenta [1], segítője Minka lesz (4. kép), a bonyodalmak pedig újra izgalmassá teszik a sorozat folytatását. Ahogy az eddigi tündéreknek, természetesen Minkának is megvannak azok a problémái, amikre az őt kiválasztó gyógynövény megoldást fog nyújtani, de vajon melyik lesz az a borsmenta számtalan gyógyhatása közül? És mire utal a lilásfehér kristályokkal kirakott nyaklánc, öv, és karkötő? Természetesen a növény egyik fő hatóanyagára, a mentolra, amit Minkának sikerül is kikristályosítania, de mire visszaér a szobájába, a kristályok mindig eltűnnek... Zselyke most csak nagyon rövid időre tűnik fel a könyv végén, de Minkának így is sikerül megismerkednie vele, és segítenie neki.

A könyvet 5 éves kortól ajánlják.

Dr. Bencsik Tímea
PTE GYTK Farmakognóziai Intézet
timea.bencsik@aok.pte.hu

Irodalom: 1. <https://www.gyszt.hu/hu/aktualitasok/borsosmenta-az-ev-gyogynovenye-2024-ben>